

РІШЕННЯ XXVII З'ІЗДУ КПРС – У ЖИТТЯ!

П'ЯТЬ ЗУСТРІЧЕЙ З МАЙСТРОМ

Е. Ф. ПЕЧЕРСЬКА, О. С. ПОЛЯКОВА, С. М. САПАРОВ

У березні цього року нам, викладачам педагогічних інститутів із різних міст країни, пощастило прослухати двадцятигодинний курс лекцій про психологічні основи педагогіки співробітництва, які прочитав Ш. О. Амонашвілі — доктор психологічних наук, член-кореспондент АПН СРСР, директор науково-педагогічного виробничого об'єднання (м. Тбілісі).

Що ж спонукало викладачів вузів прориватися разом зі студентами у переповнений актовий зал гуманітарного корпусу Київського державного педінституту ім. О. М. Горького?

Лютневий (1988 р.) Пленум ЦК КПРС поставив перед учительством країни немало важливих завдань. Перебудова усієї соціально-економічної системи нашого суспільства не може не стосуватися школи. Ідеологія оновлення повинна зачіпати і систему народної освіти. Кожен із нас підійшов до такої межі, коли ясно розумієш: по-старому працювати не можна. Це безпосередньо стосується як школи, так і вузу, оскільки підготовлений у педінституті учитель екстраполює на школу саме ті методи, той стиль викладання і спілкування, який увібрав у себе за студентські роки. Тому викладачів вузів, так чи інакше пов'язаних зі школою, завжди цікавлять нові напрями, ідеї, теоретичні концепції, що відображають оновлення і перебудову шкільного життя.

Імена учителів-новаторів відомі всій країні, телевізійні зустрічі з ними привертають велику увагу педагогів (як прибічників, так і противників), їхні книжки розходяться великими тиражами. Педагогіка співробітництва стукає у шкільні двері і з кожним днем завойовує дедалі більше прихильників. Зустріч з такою людиною, як Шалва Олександрович Амонашвілі, — велика радість, тим більше, що він блискуче поєднує в собі кращі риси педагога-практика і вченого-дослідника.

Ш. О. Амонашвілі запропонував увазі слухачів п'ять лекцій, які відображають психологічні основи педагогіки співробітництва: «Особистісно-гуманний підхід до дитини», «Шестирічні діти і методи роботи з ними», «Дитина в гуманному навчально-виховному процесі», «Психолого-педагогічні принципи та основи сімейного виховання», «Учитель для наших дітей». Ці лекції послідовно і глибоко розкрили основні положення педагогіки співробітництва.

Формування і розвиток особистості, вважає Шалва Олександрович, не будуть повноцінними, коли вчитель сприйматиме дитину лише як об'єкт викладання, який необхідно озброїти відповідними знаннями, уміннями і навичками, бачитиме у ній тільки учня, а не людину. Безмежність розвитку, закладена в дитині, не може бути реалізована без допомоги вчителя. Він покликаний олюднити обставини, в яких розвивається дитина. Не для вчителя діти приходять у школу. Навпаки, педагог — для них і заради них.

Дитина у спілкуванні з учителем повинна переживати почуття свободи, розкріпаченості — тільки тоді вона дорослішає. А це неможливо здійснити, спираючись на традиційну авторитарну педагогіку. Використовуючи старі методи, не можна перебудувати систему освіти. За влуч-

ним висловом Ш. О. Амонашвілі, «перебудова школи — це не перестановка меблів у квартирі, а оновлення душі». І щоб таке оновлення відбулося, педагогіка співробітництва спирається на формулу особистісно-гуманного ставлення до дитини: спілкування з учнями як на уроці, так і за його межами повинно ґрунтуватися на глибокій повазі і довірі до них, на визнанні кожного з них особистістю. Особливо це стосується уроку. Ш. О. Амонашвілі переконливо показав обмеженість розуміння його лише як основної форми організації процесу навчання. Дитина живе на уроці, вона приходить до школи зі своїм внутрішнім світом, думками, почуттями, і справжній учитель передусім прагне створити атмосферу тепла, доброзичливості, людяності.

Аналізуючи найважливіші положення педагогіки співробітництва, Шалва Олександрович розкрив вихідні теоретичні концепції, покладені в її основу. Це, насамперед, учення Л. С. Виготського про зони актуального і найближчого розвитку дитини: те, що сьогодні школяр може виконати тільки з допомогою вчителя, завтра він зробить сам. Звідси — необхідність будувати навчання в оптимальному темпі і на досить високому рівні труднощів. Ці принципи були обґрунтовані й експериментально доведені Л. В. Занковим. Концепція, відома в психології як теорія змістовного узагальнення (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін), також підтверджує доцільність формувати абстрактне мислення уже в молодших школярів.

Положення про функціональну тенденцію у розвитку дитини (Д. М. Узнадзе) пов'язується у педагогіці співробітництва з обґрунтуванням Л. С. Виготським сензитивних періодів у розвитку психічних функцій. З цього випливає важливий висновок — не упустити період дії функції і сформувати за цей час у дитини інтереси, потреби, створити середовище, в якому ця функція розвинулася, реалізувалася якнайповніше.

Відомо, що одним із провідних видів діяльності дітей дошкільного і молодшого шкільного віку є гра. Проте далеко не завжди ігровим методом роботи слід віддавати перевагу; іноді малюкам більше імпонує серйозний тон. Шалва Олександрович переконливо довів, що добір того чи іншого методу, виду діяльності виправданий тільки в тих випадках, коли у дітей виникає внутрішня установка, готовність до них. Ось чому синонімом педагогіки співробітництва стає педагогіка вільного вибору: дитина гратиметься, якщо сама цього захоче. Отже, вчитель повинен дбати не тільки про добір тих чи інших форм, методів навчання, а й про формування мотивації діяльності у школярів. Навіть улюблену гру не слід нав'язувати дітям. Саме педагогіка вільного вибору, що ґрунтується на довірі до учня, створює передумови для його дорослішання, до чого він так прагне. При цьому вільний вибір здійснюється на основі функціональних тенденцій та ігрової діяльності.

Велику увагу вчений приділяє проблемі відзначення та оцінювання, що на практиці нерідко отожднюється. Оцінка стала способом соціального тиску на учня, зауважив Шалва Олександрович. Школяр повинен успішно здійснювати навчальну діяльність, щоб стати особистістю і ефективно розв'язувати життєві завдання, а звичка до оцінки, яку виставляє учитель, не стимулює внутрішнього самооцінювання. Отож дитина відвікає оцінювати виконувани завдання, вчинки, відносини тощо.

Навчання без оцінок не означає відмови від оцінної діяльності як учителя, так і учнів. Навпаки, звільнення від влади оцінки стимулює тонку диференціацію оцінної діяльності педагога і створює сприятливі умови для формування оцінки і самооцінки, що сприяє розвитку повноцінної особистості.

Обґрунтувавши актуальність педагогіки співробітництва на сучасному етапі перебудови радянської школи, Ш. О. Амонашвілі показав, що її витоки сягають глибини віків. Думки про гуманізацію навчання звучали уже в працях Квінтіліана, Вітторіо де Фельтре, Я. А. Коменського, Й. Г. Песталоцці та багатьох інших. І, звичайно ж, педагогіка співробітництва спирається на ідеї видатних педагогів ХХ ст.: Я. Корчака, П. П. Блонського, С. Т. Шацького, А. С. Макаренка, Н. К. Крупської, В. О. Су-

хомлинського, все життя яких було яскравим прикладом беззавітної відданості дітям. Саме тепер, у процесі відродження усього соціально-духовного життя радянського суспільства, ідея гуманної школи оволодіває найширшими масами учительства. І якраз у той момент, коли так потрібен новий підхід до навчання і виховання, з'являється педагогіка співробітництва, що дає теоретичну і методичну основу процесу оновлення школи.

Теоретичні основи педагогіки співробітництва знайшли своє конкретне і переконливе втілення у практичній діяльності вчителів-новаторів. Слухачі були зачаровані тими фрагментами уроків, які продемонстрував Шалва Олександрович. Вражають висока майстерність Учителя, який уміє поводитися з маленькою людиною, прекрасне володіння словом, різноманітність прийомів педагогічного впливу, включаючи і сугестивні.

Звичайна класна дошка в руках Майстра стає не тільки регулятором навчальної діяльності школярів, а й тонким інструментом впливу на дітей. Вона заінтригує: завдань багато, всі цікаві, яскраво і дотепно оформлені. Найпривабливіше для дітей те, що вони мають повну можливість: невимушено спілкуватися з учителем, навіть сперечатися з ним, виявляючи «помилки»; вільно вибирати послідовність виконання завдань; колективно оцінювати свої відповіді тощо.

Слухачам бувало часом навіть важко розмежувати, навчання відбувається в певний момент уроку чи виховання; репродуктивний вид діяльності чи це вже елементи творчості; урок письма, читання чи лінгвістичного. І віриш, що урок — то не тільки форма організації навчальної діяльності школярів, а, за глибоко продуманим визначенням Ш. О. Амонашвілі, акумулятор дитячого життя.

У своїх книжках, виступах у періодичній пресі, які завжди викликають інтерес, учителі-новатори передають основні ідеї, принципи педагогіки співробітництва, озброюють однокласників методикою оновлення навчання і виховання. Кому з нас не запам'яталися прекрасні телевізійні зустрічі з цими педагогами, зокрема і з Шалвою Олександровичем? Однак враження від безпосереднього контакту виявилось набагато сильнішим. Завдяки артистизмові та особистій привабливості лектора ідеї гуманної педагогіки стали більш зримими, доступними і переконливими. У процесі багатогодинної роботи з аудиторією були продемонстровані демократичний стиль спілкування, вміння викликати слухачів на відверту розмову, майстерність діалогу, імпровізаційність. Кожен із присутніх відчував себе співбесідником, тому щодня після лекцій у слухачів виникало безліч запитань.

Подвижництво Шалви Олександровича виявилось навіть у тому, що він протягом чотирьох днів спілкувався з аудиторією двадцять п'ять годин, олюднюючи для нас усі обставини цих зустрічей. Таким чином, Майстер не просто декларував принципи педагогіки співробітництва, а твердо і послідовно втілював їх на практиці.

Очевидно, кожен із присутніх у залі дістав заряд педагогічного оптимізму і зможе переосмислити свою професійну діяльність на основі запропонованих концепцій. Програму дій одержали і викладачі вузів. Насамперед, оскільки педагогіка співробітництва (а ми переконалися в її дієвості та ефективності) спрямована на загальноосвітню школу, майбутні вчителі повинні знати основні принципи і методи роботи з дітьми в руслі цієї концепції. Наше завдання нині полягає в тому, щоб осмислити і втілити в життя названі принципи в процесі викладання вузівських навчальних дисциплін. Тільки в цьому разі, прийшовши в школу, молодий учитель буде на рівні тих складних завдань, від розв'язання яких залежать долі наших дітей, а, отже, і майбутнє суспільства. Особлива відповідальність покладається на викладачів психолого-педагогічних дисциплін і окремих методик, які в першу чергу формують професійне мислення майбутніх педагогів.

Немаловажною є і можливість використання викладачами вузів цих принципів у своїй практичній діяльності. Звичайно, студентський вік відрізняється від молодшого шкільного. Проте в роботі і з молоддю, і з

дітьми є спільні моменти. Насамперед це стосується стилю спілкування, необхідність демократизації якого очевидна. Особистісно-гуманний підхід викладачів і студентів один до одного, олюднення навколишнього середовища, посилення оцінної діяльності студента — все це може і повинно знайти конкретне втілення в житті вузу.

І, нарешті, кожен викладач чи студент є або потенційно може бути батьком. Де ж, як не в сім'ї, мають виявитися найтонші відтінки гуманної педагогіки, про яку так багато говорив у лекції про сімейне виховання Ш. О. Амонашвілі?

Учений-педагог продемонстрував ряд методів, які можуть бути застосовані на всіх ступенях навчання і виховання. Безперечно, скрупульозне копіювання їх неможливе, та й непотрібне. Важливо, щоб кожен викладач зміг інтерпретувати ставлення до людей і принципи міжособистісного спілкування залежно від своєї індивідуальності.

Ш. О. Амонашвілі запропонував нашій увазі три основних принципи і три заповіді вчителя.

Ось ці принципи:

Перший	— любіть дитину. «Якщо хочете розвинути в собі божий дар педагога — любіть дитину».
Другий	— олюднюйте навколишнє середовище. «Учитель не відбудеться, якщо він щодня не буде олюднювати середовище, що оточує дитину: робити його добрим, чуйним, чутливим, оптимістичним».
Третій	— проживіть у дитині своє дитинство. «Побачте себе в дітях. Дайте їм ту радість, якої не одержали самі, удосконалюйте своє минуле».

Кожен учитель має додержувати таких заповідей:

Заповідь перша	— вірте в дитину. «Вірити треба навіть тоді, коли опускаються руки, коли зробив усе, а нічого не виходить. Пам'ятайте, що доля дитини залежить тільки від вас... Якщо в дитину ніхто не вірить, вона стає зовсім безпомічною, їй ні на кого спиратися, і ми неодмінно втрачимо її».
Заповідь друга	— вірте в себе. «Я учитель, я вихователь, я професіонал. Якщо не я, то хто ж допоможе дитині? Якщо віриш у себе, обов'язково знайдеш вихід з будь-якого становища... Шукай самого себе як педагога, як людину, як борця, як трудівника».
Заповідь третя	— вірте в науку. «Педагогіка — велика наука, можливо, і найважливіша. Можна не летіти в космос, але не бути людиною не можна. А як стати людиною — знає педагогічна наука».

Закінчилися чотири дні спілкування з Майстром. Хтось із нас переосмислив свої погляди, хтось просто зміцнився у власних позиціях, але і ті й ті щасливі й глибоко вдячні Шалві Олександровичу Амонашвілі і тим, хто організував зустрічі з ним.

Хочеться вірити, що у педагогіки співробітництва велике майбутнє, що в неї з'явилися нові прихильники, а в учителів-новаторів, подвижників своєї справи — однокласників. Тільки тоді в кожен клас прийде методика оновлення. Сподіваємося, що дедалі більше учителів зрозуміють: працювати по-старому не можна! А чітко усвідомивши це, час переходити з лав однокласників у лави борців за втілення в життя ідей і принципів гуманної педагогіки.

Від редакції: У нашій республіці також є немало вчителів, викладачів вузів, профтехучилищ, які гаряче сприйняли ідеї педагогіки співробітництва, реально отілюють її на уроці чи вузівській лекції, у діяльності директора школи, класного керівника, вожатого чи організатора позакласної та позашкільної виховної роботи.

Просимо поділитися своїм досвідом роботи по-новому, розповісти про труднощі, з якими зіткнулися, висловити пропозиції, можливо, сумнівні. Яку допомогу від науковців, методистів ви хотіли б одержати? Ваші листи будуть опубліковані, пропозиції враховуватимуться при формуванні чергових номерів журналу.